

Calixt III

Alexandre VI

Cèsar Borja

El món de la dinastia papal de Xàtiva de la A a la Z

Diccionari Borja (1)

Enguany es compleixen 500 anys de l'elecció d'Alfons de Borja, Calixt III, que encetava una dinastia papal de gran incidència històrica. Aquest diccionari, que tindrà una segona part al pròxim número, es projecta més enllà de la llegenda negra dels pontífexs.

Cap a finals del segle XIV, a Xàtiva, un frare dominic anomenat Vicent Ferrer va profetitzar al petit Alfons de Borja que arribaria a ser papa i que el canonitzaria, tal com va passar en realitat. Uns cent anys després, el 1492, el nebot de Calixt III, Roderic de Borja, era també elegit summe pontífex i prenia el nom d'Alexandre VI.

Els Borja són una de les famílies que més han donat a parlar a la història. El seu atractiu va més enllà dels segles i les controvèrsies i tradicionalment ha dividit l'opinió dels seus biògrafs en defensors i detractors. Encara que aquests últims són majoria, totes dues posicions formen part del mecanisme pendular a què la història és tan procliu quan tracta personatges polèmics. Això, però, no contribueix en res al coneixement de la veritat, sinó que moltes vegades fa difícil separar el mite de la realitat. Amb tot, he de confessar que la meua opinió, sense deixar de ser crítica, tendeix a ser benevolent; i explicaré perquè. La perso-

nalitat d'alguns membres d'aquesta família ha de ser considerada com excepcional. En general, no ha estat ponderada objectivament la importància dels Borja en la Itàlia del Renaixement. I no és fàcil destacar en una època i en un lloc que ha conegut probablement la major concentració de genis de la història. Aquest diccionari vol contribuir perquè puguem saber alguna cosa més que la llegenda negra sobre la família de Xàtiva. Des de Calixt III al Sant Duc he intentat que les entrades, a més de la seua relació amb el tema, incloguen altres referències d'interès. Els conceptes que es donen per coneguts generalment apareixen amb una altra entrada.

Per últim, la finalitat d'aquestes planes és despertar en el lector l'interès pels Borja. Descobrir-li que la seua presència en la història de València i d'Espanya és més important del que pensem i convidar-lo a desenterrar alguns prejudicis seculars que, crec que exageradament, han fet que més que d'una família papal sembla una família infernal.

Albret, Carlota d'. Princesa de la cort de Lluís XII que l'any 1499 es va casar amb Cèsar Borja. D'aquesta unió va nàixer Lluïsa, única filla legítima de Cèsar, que enllaçaria la casa de Borja amb les de Tremouille i de Borbó. Als dos mesos de les noces Cèsar va partir cap a Itàlia en companyia dels exèrcits francesos i els esposos ja no es van tornar a veure. Després d'enviudar, l'any 1507, es va dedicar a l'administració dels seus béns i a les obres piadoses fins a la mort, el 1514.

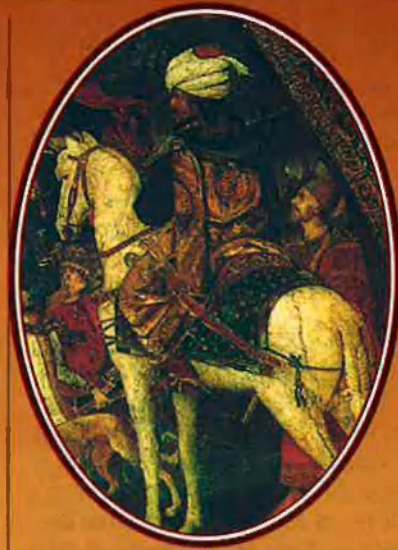
Albret, Joan d'. Germà de Carlota, casat amb Catalina de Foix, reina de Navarra. Després de la seua fugida del castell de la Mota, Cèsar es va refugiar en la cort del seu cunyat, qui el va nomenar capità dels seus exèrcits. En aquells moments a Navarra hi havia una guerra civil que enfrontava els partidaris d'Albret i la seua dona amb els del rei Catòlic. Cèsar va morir en el setge de Viana, el 1507, i cinc anys després el duc d'Alba va conquerir definitiva-

Francesc de Borja

Lucrècia Borja

Joan de Borja

ment aquest regne per a Ferran d'Aragó. Els Albret es van traslladar a la Navarra francesa i conservaren el títol de reis. Un descendent seu, Enric IV, desplaçaria del tron de França els Valois i es proclamaria rei després de pronunciar la famosa frase "París ben val una missa".

Alexandre VI. Roderic de Borja. Va nàixer l'1 de gener de 1431 a Xàtiva i va morir a Roma el 18 d'agost de 1503. L'11 d'agost de 1492 va ser elegit summe pontífex amb el nom d'Alexandre VI. Nebot d'Alfons de Borja, en aquell temps cardenal a Roma, va marxar cap a Itàlia als 18 anys. Va estudiar dret a Bolonya i als 25 anys va ser promogut a cardenal pel seu oncle, ja papa. Nomenat vice-canceller, va conservar aquest càrrec amb tots els papes següents fins la seua elecció. Home atractiu, d'aparença elegant i serena, sembla que exercia gran atracció sobre les dones. Intel·ligent i eficaç, les seues dots van ser reconegudes per tots els pontífexs als quals va servir. Va tenir alguns fills, fet que en aquella època no era motiu d'escàndol: Pere-Lluís i Girolama eren de mare desconeguda; Cèsar, Joan, Lucrècia i Jofré van ser fruit de les relacions amb Vannoza Catanei; i alguns autors també li atribueixen dos fills de mares desconegudes en els últims anys de pontificat.

Va demostrar un gran instint polític en la defensa dels interessos de l'Església i de la seua família contra reis i nobles. Després de ser triat papa, aquells van creure que podrien intimidar-lo fàcilment pel fet de ser estranger i no tenir

suports familiars i polítics a Itàlia. Aquesta independència li va fer guanyar-se molts enemics, sens dubte impulsors de la llegenda negra que ha arribat als nostres dies. Promotor i protector d'artistes i intel·lectuals, amb ell Roma va gaudir d'una llibertat de pensament que permetria a Copèrnic, per exemple, expressar lliurement les mateixes idees per les quals Galileu seria condemnat quasi dos segles després. Va protegir la Universitat de Roma i la va dotar amb rendes i edificis. A més, va elevar l'Estudi General de València al rang d'Universitat, en el seu segell podem contemplar encara l'escut dels Borja. També va ser un dels primers que va parlar de la unitat italiana, quan ni els mateixos italians podien encara intuir aquest concepte; de fet, una de les seues frases preferides era "Itàlia per als italians". Va crear unes comissions que havien d'estudiar la reforma de l'Església i, encara que després va perdre l'interès per aquest assumpte, els treballs van ser el punt de partida de molts apartats tractats més tard en el Concili de Trento.

El seu pontificat té lloc en una època agitada, quan les potències europees exercien una política expansionista sobre una Itàlia heterogènia i temptadora. En un clima d'intrigues i traïcions, Alexandre VI es va recolzar en els seus parents; això va donar lloc a un nepotisme que, a pesar de les crítiques, tampoc va inventar ell. Després de caure malalt de sobte, uns diuen que de malària i altres que víctima d'un enverinament, va morir el 1503, quan el poder dels Borja semblava invulnerable.

Aragó, Alfons V d'. Rei d'Aragó i Nàpols, també anomenat el Magnànim. Fill de Ferran d'Antequera, que va ser elegit rei d'Aragó en el Compromís de Casp, l'any 1413. Va pujar al

tron als 20 anys, després del curt regnat del seu pare. Aviat es va mostrar com un polític intel·ligent i ambiciós. Va nomenar assessor reial i vice-canceller Alfons de Borja. El 1420 va iniciar l'expansió de la Corona d'Aragó pel Mediterrani i l'any 1432 va conquerir el Regne de Nàpols després de moltes peripècies. Mai més va tornar a Aragó i hi va deixar com a regent la seua muller, Maria de Castella. L'encís italià es va apoderar d'ell, es va envoltar d'una selecta cort d'humanistes i es va dedicar a l'estudi dels clàssics. Va morir a Nàpols enemistat amb Calixt III, perquè el papa es negava a reconèixer Ferran, fill bastard del Magnànim, com a hereu del regne de Partenopea. A Aragó el va succeir el seu germà Joan II, pare del Catòlic.

Aragó, Alfons d'. Fill natural d'Alfons II de Nàpols, nét del Magnànim. Segon marit de Lucrècia i duc de Bisceglie i Salern. Conegut com el xicot més bell d'Itàlia, es va casar amb la filla del papa el 21 de juliol de 1498. Només van tenir un fill, Roderic, nascut el 1499. Alfons era el cap del partit napolità a Roma, cada vegada més molestos per la

creixent amistat dels Borja amb els francesos, eterns pretendents a la corona de Nàpols. Al juliol del 1500, durant la convalescència d'Alexandre VI d'un accident, el jove duc va ser víctima d'un atemptat del qual va eixir viu miraculosament. Les atencions de Sança i Lucrècia van accelerar-ne la recuperació, però no van poder evitar que Michelotto, el lloctinent de Cèsar, l'estrangulara setmanes després.

Aragó, Sança d'. També coneguda com a Sancha. Filla natural d'Alfons II de Nàpols. El 1494 es va casar amb Jofré de Borja, últim dels fills del cardenal Borja amb Vanozza, i va aportar com a dot el principat de Squillace. A Roma formava part de la cort de Lucrècia al palau de Santa Maria en Pòrtic en companyia de Júlia de Farnese i Adriana de Milà. Atractiva, de caràcter apassionat i rebel, va donar bastants problemes a la seua nova família. Després de la mort d'Alexandre a Nàpols va ser l'amant del Gran Capità, amb el beneplàcit del Catòlic, qui la considerava un trofeu més de la victòria sobre els Borja. Va morir jove i sense descendència.

Ariosto, Ludovico. Poeta italià nascut prop de Ferrara. El 1503, amb 29 anys, va entrar al servei del cardenal Hipòlit d'Este, comptava també amb la protecció de Lucrècia i el seu marit. En aquesta època escriu *Orlando furioso*, obra mestra de la literatura italiana del Renaixement i peça clau en la consolidació de l'italià com a llengua. Anys després, morta Lucrècia, li escriurà unes magnífiques octaves reials en la dedicatòria del poema a la família Este.

Arsènic. Substància tòxica utilitzada com a veri. La llegenda assegura que va ser emprat freqüentment per la família Borja per motius polítics, econòmics i, fins i tot, passionals. Moltes vegades era el subtil encís de Lucrècia l'encarregat de fer el crim, cosa que afegia un macabre atractiu al delictes. Es deia que l'arsènic es donava a porcs als quals s'apallissava després i la saliva que emetien com a conseqüència de la pallissa s'utilitzava com a veri. Altres parlen de la *cantarella*, que consistia en la barreja de sals d'evaporació de l'orina, sals de coure i arsènic; misteriosa fórmula que un monjo revelaria al primer papa Borja junt amb l'antídot, magnèsia calcinada. Tanmateix, tot això demana una anàlisi crítica tenint en compte els coneixements actuals, ja que no sembla probable l'existència aleshores d'un veri d'efectes a llarg termini. L'enverinament, de tota ma-

nera, era freqüent aleshores. El Consell de la República de Venècia, que tant criticaria al papa, va ordenar assassinar d'aquesta manera a no menys de dues-centes persones per interessos polítics, com es va saber en tenir accés a l'arxiu secret de la ciutat.

Baiazet. Soldà turc en temps d'Alexandre VI. Les relacions dels estats europeus amb els musulmans eren més fluïdes del que es creu. La canviat política de l'època podia, fins i tot, dur a aliances secretes amb ells, d'això sabia molt la famosa diplomàcia veneciana. Pel que fa al Vaticà, el soldà pagava anualment 45.000 ducats perquè l'Església retinguera el seu germà Djem, que podia disputar-li el tron.

Belgrad, Batalla de. També anomenada "dels tres Joans". Després de la caiguda de Constantinoble el 1453, el soldà Mehmet II es va llançar a la conquesta d'Europa oriental amb un poderós exèrcit. Va pujar pel Danubi i l'any 1456 va posar setge a la ciutat de Belgrad. Calixt III va enviar el seu legat Joan de Carvajal perquè superara les diferències entre els prínceps i els reunira en una dieta contra els turcs. La participació del líder nacional hongarès, de Janós Hundady i del franciscà Joan Capistrano va conduir un exèrcit de camperols mal armats i inferiors numèricament a una victòria imprevisible contra els musulmans. Era el 21 de juliol de 1456.

Bellissimo inganno. Famós episodi de les campanyes de Cèsar a la Romania. Alguns capitans de Cèsar i altres nobles enemistats amb els Borja es van reunir al castell de Magione convocats pel cardenal Orsini. A mesura que passava el temps la conspiració va anar perdent viabilitat per la manca d'entesa dels conjurats. Quan els oficials van decidir desmarcar-se'n, tot Itàlia la coneixia. Cèsar va rebre sense presàlies els traïdors peneditos. No obstant això, després de la presa de Senigaglia, la desconfiança va fer que capturara els capitans deslleials amb un hàbil engany. Tot Europa va felicitar el Valentino i el fet va passar a la història amb aquest nom tan italià.

Bembo, Pietro. Humanista i poeta italià del Renaixement, autor de *Gli Asolani*. D'origen venecià, va viure un temps en la cort de Lucrècia a Ferrara. L'amor que va nàixer entre el poeta i la futura duquessa, a pesar de ser dues persones d'exquisida sensibilitat, o precisament per això, es va moure en els límits de l'espiritualitat i el romanticisme sense que es pugui afirmar

que anara més enllà d'una relació platònica. Després de deixar la cort van continuar escrivint-se fins que va morir Lucrècia. Bembo ha passat a la història com a prototip del l'home renaixentista, després de formar-se en diverses universitats va passar per les corts més brillants de l'època. Finalment, va ser secretari de Lleó X i cardenal.

Benet XIII. Pero de Luna. De noble família aragonesa, va ser un dels papes del Cisma d'Occident. Triat a Avinyó el 1394, es va negar a abdicar en diverses ocasions i, finalment, es va retirar a la fortalesa de Peníscola l'any 1416, on va morir el 1423. Per intercessió de sant Vicent Ferrer va protegir Alfons de Borja i li va concedir diversos beneficis eclesiàstics.

Bessarion, Cardenal. Famós prelat del Renaixement, d'origen grec. Després de la unió de les Esglésies Oriental i Occidental entre Joan Paleòleg i Eugeni IV, l'any 1439, va rebre amb Isidor de Tesalònica el capel cardenalici i a partir d'aleshores va residir a Itàlia. D'àmplia cultura i profunds coneixements, era un dels savis més eminents d'aquell temps. Va freqüentar l'amistat d'Alfons de Borja i va tenir un paper decisiu en el conclave que va elegir-lo papa. També va exercir una destacada tasca com a governador de Bolonya.

Bolonya. En la famosa Universitat d'aquesta ciutat italiana van estudiar lleis Roderic de Borja i Lluís Joan Milà, nebot del llavors cardenal Borja. Posteriorment, Lluís Joan, ja cardenal, seria governador de la ciutat. En temps d'Alexandre VI estava dominada pels Bentivoglio, tirans arrogants i presumptuosos. Després de la caiguda de la fortalesa de Castelbolognese a les mans de Cèsar, van firmar precipitadament la pau amb la Santa Seu a la qual es negaven a pagar l'impost feudal.

Borgia. Forma del cognom Borja amb què van ser coneguts els membres d'aquesta família a Itàlia i amb què alguns han passat a la història. Tradicionalment s'havia cregut que va ser

una adaptació a l'italià de l'original. Això no obstant, sembla que la transformació és deguda a una llatinització que la cancelleria papal feia dels cognoms quan els nomenava en les butlles. És possible que

això passara quan el papa Martí V va concedir el bisbat de València a Alfons de Borja, qui a partir d'aquell moment va adoptar aquesta forma.

Borja, Cambres. També conegudes com a estances o apartaments dels Borja. Conjunt de sales que va ordenar construir Alexandre VI, el primer papa que va fixar definitivament la residència al Vaticà. Van ser decorades per Pinturicchio, el pintor preferit d'Alexandre. Consten de cinc dependències que són: la sala dels Misteris, la sala dels Sants, la sala de les Arts Lliberals, la sala de les Sibilles i profetes i la sala del Credo. Juli II va ordenar tancar-les quan van començar les obres de la nova basílica de sant Pere i així van romandre fins que Lleó XIII les va traure de l'oblí el segle passat. En els frescos que les decoren es poden veure els retrats dels diferents membres de la família.

Borja. Vila aragonesa de la província de Saragossa, a l'oest d'aquesta ciutat, Ebre amunt. Conquistada l'any 1120 per Pere el Batallador als sarraïns. D'aquesta població procedien alguns cavallers que van acompanyar Jaume I a València. En el *Llibre del repartiment* figura el lliurament a diversos membres del clan Borja de possessions a Xàtiva el 1244.

Borja, Alfons de. Vegeu "Calixt III".

Borja, Cèsar. Fill de Roderic de Borja i Vanozza Catanei, també conegut com el *Valentino*. Va néixer a Roma o Subiaco l'any 1475. Va estudiar a les universitats de Perusa i Pisa. Destinat a la carrera eclesiàstica, va ser elevat a cardenal pel seu pare quan tenia 18 anys. D'exceptionals dots, va renunciar al cardenalat el 1498,

després de l'assassinat del duc de Gandia; fets amb què alguns l'han relacionat aventuradament, encara que no està provat que fóra Cèsar el causant de la mort del seu germà. Va acompanyar com a ostatge les tropes de Carles VIII en la invasió d'Itàlia, però va aconseguir esquivar-ne la vigilància i escapar-se deixant els francesos en desavantatge. Aquests hagueren de retirar-se precipitadament a causa de la formació de la Lliga Santa a instàncies del papa.

La mort de Carles VIII i la necessitat que el nou rei francès tenia de la Santa Seu van inclinar la política d'Alexandre VI cap a França, en detriment dels cada vegada més hostils reis Catòlics. Lluís XII va fer Cèsar duc de Valence i Dinois, cavaller de l'orde de Sant Miquel, li va permetre posar la flor de lis en l'escut i li va oferir matrimoni amb una de les princeses de la cort. Cèsar es casaria finalment amb Carlota d'Albret el 1499. Als dos mesos de les noces va partir amb el rei francès cap a Itàlia on conquistaren el ducat de Milà. El monarca va tornar a França i Cèsar va quedar-se a Itàlia al comandament d'un poderós exèrcit. Després d'un ràpid viatge a Roma, on es va reunir amb el seu pare per traçar plans, va tornar a Milà i va començar la conquesta de la Romanya.

Aquest territori s'estenia al nord dels Estats Pontificis i depenia feudalment del Vaticà. Això no obstant, les ciutats estaven dominades per tirans que havien pres el poder a la força, moltes vegades assassinant membres de la seua pròpia família, i que es negaven a pagar l'impost feudal. Cèsar va conquistar la majoria de les ciutats en tres campanyes, del 1499 al 1503. Les alliberava dels tirans, reorganitzava les lleis, els concedia antics drets i nomenava un governador sobre el qual exercia una estreta vigilància. Tot això feia de Cè-

sar alguna cosa més que un simple militar. Moltes ciutats es van rebel·lar contra els opressors i cridaren Cèsar per lliurar-se voluntàriament. Aquesta situació posava nerviosos els italians, que veien com el poder del papa i del seu fill creixia sense parar.

La mort del papa i la malaltia de Cèsar van truncar el curs dels esdeveniments. Després de ser triat papa Juli II, l'acèrrim enemic dels Borja, Cèsar va ser fet presoner. Va escapar-se a Nàpols, on el Gran Capità, per ordre del Catòlic, el va tancar i el va traslladar al castell de Chinchilla; posteriorment va ser dut al castell de la Mota, des d'on va fugir amb l'ajuda del comte de Benavente. Després de moltes aventures, l'any 1506 va arribar a Pamplona, a la cort del seu cunyat Joan d'Albret. Aquest el va nomenar general dels seus exèrcits, llavors en lluita contra els Beaumont, partidaris de Ferran el Catòlic. El talent militar de Cèsar va tornar a brillar de nou, però en el setge de Viana es va allunyar tot sol perseguint uns enemics que el van matar. Era l'11 de març de 1507. Va ser enterrat a Viana.

Joan, Borja. Fill de Roderic de Borja i de Vanozza. No se sap cert, però segurament va néixer a Roma, al voltant del 1478. Destinat a la carrera d'armes, després de la mort del seu germà Pe-

re-Lluís va heretar el ducat de Gandia i el compromís matrimonial amb Maria Enríquez. El casament va tenir lloc a Barcelona l'any 1493. La vida despreocupada que

duia, més pròpia d'un jove insensat que d'un duc, i la no consumació del matrimoni van originar les protestes de pare i germà. Ja en les possessions de Gandia va nàixer el primer fill, Joan. Estava esperant el segon, Isabel, quan va salpar cap a Roma per atendre els requeriments del papa. El sant pare el necessitava en la lluita contra els Orsini i al costat de l'inexpert Joan va posar el duc d'Urbino. La personalitat orgullosa del duc de Gandia no collia massa simpaties. A mesura que rebia més honors i distincions del pare, més odiat era pels romans. En una festa a casa del cardenal Sforza va ser insultat, això va provocar la venjança dels Borja. Uns dies més tard, després d'un sopar familiar a casa de la mare Vannozza amb els germans, va desaparèixer i va ser trobat al Tíber mort a punyalades. Els assassins van tenir cura que quedara palès que era una venjança i no una confusió o un robatori. No s'ha aclarit qui va ser l'autor d'aquest crim i encara que la història haja adreçat les sospites a Cèsar, sembla més lògic pensar en una conjura dels espanyols, els Orsini o els Sforza.

Borja, Jofré. Últim dels fills de Roderic de Borja amb Vannozza. Va nàixer probablement a Roma l'any 1481. Destinat en principi a la carrera eclesiàstica, als 14 anys es va casar amb Sança d'Aragó, filla natural del rei de Nàpols. Se'n sap poc, estava eclipsat per la forta personalitat del pare i els germans. Quan va morir el papa, la família es va traslladar a Nàpols. Després de quedar-se viuud va tornar a casar-se. Va morir a Nàpols el 1517 als 36 anys.

Borja, Lucrecia. Única filla de Roderic de Borja i Vannozza. Va nàixer a Subiaco el 1480. Als 11 anys es va prometre amb el germà del comte d'Oliva, Querubí de Centelles.

L'acord matrimonial no va fructificar i l'any 1492 es va casar per poders amb Gaspar de Pròixida. L'elecció papal del seu pare va fer que s'anul·lara aquest matrimoni i que es casara el 1493 amb Giovanni Sforza, enllaç més convenient per a la política del papa. Es va traslladar al palau de santa Maria en Pòrtic on es va envoltar d'una petita cort de dames, entre elles Julia Farnese, Adriana de Milà i la sua cunyada Sança. El seu marit sempre va mostrar una actitud poc matrimonial i

l'any 1497 es va anul·lar el matrimoni per impotència de l'espós. Lucrecia es va retirar al monestir de sant Sixt. El 1498 es casa amb Alfons d'Aragó i Nàpols, de qui té un fill al novembre del 1499, Roderic. Les tensions polítiques amb Nàpols la separen del seu marit, el papa la nomena governadora de Nepi i Spoleto. Hi acudirà Alfons per reunir-se amb la muller i el fill. No obstant això, aquest clima acabaria amb l'assassinat d'Alfons, que va omplir de desconsol Lucrecia ja que estava veritablement enamorada.

Aquestes desgràcies matrimonials van dur Lucrecia a participar activament en l'elecció d'un nou marit. La decisió va recaure en Alfons d'Este, hereu del ducat de Ferrara. Amb certa reticència al començament, es va arribar a un acord i les noces es van celebrar per poders al Nadal del 1501 al Vaticà. El dia de Reis del 1502, Lucrecia abandonava Roma per no tornar més, hi va deixar el seu fill Roderic. A Ferrara Lucrecia va brillar amb llum pròpia i va dissipar els dubtes d'aquells que s'havien oposat a aquest matrimoni. Es va envoltar d'una selecta cort i va dur endavant les tasques de duquessa amb l'admiració de tots. Va donar alguns fills al duc: un hereu, un cardenal, una filla que va ingressar en un convent, etc. Duia una vida cada vegada més retirada i religiosa. Quan va morir l'any 1519, de sobrepert, es va descobrir que havia dut un cilici. Va ser admirada i festejada per poetes i cavallers, i, encara que va deixar somniar al seu esperit apassionat, sembla que mai va faltar a la fidelitat conjugal.

Borja, Pere-Lluís. Hi va haver dos membres de la família amb aquest nom. El primer va nàixer a Xàtiva i era el germà primogènit de Roderic. Va ser cridat a Roma pel seu oncle Calixt III, qui el va nomenar capità dels exèrcits pontificis, prefecte de Roma, governador de diverses possessions de l'Església, etc. Era odiat pels nobles romans, que el consideraven un usurpador que ni tan sols es dignava a prendre muller entre les nobles romanes. Després de la mort dels seu oncle va haver de fugir de la ciutat, amb l'ajuda dels cardenals Barbo i Cesarini, perquè els embravits barons romans havien amenaçat amb assassinar-lo. Va morir poc després a Civitavecchia en estranyes i desconegudes circumstàncies. El segon Borja amb aquest nom va ser el primer fill de Roderic, nascut l'any 1463, de mare desconeguda. Per a ell va comprar l'aleshores cardenal Borja el ducat de Gandia al rei Catòlic el 1485. Va participar en la guerra de Granada i va

ser el primer a entrar a Ronda. El rei li va concedir el títol d'"egregi". Va morir, segons sembla, de mort natural l'any 1488.

Borja, Roderic. Vegeu "Alexandre VI".

Borja i d'Aragó, Francesc de IV. duc de Gandia, ciutat on va nàixer el 1510. Besnét d'Alexandre VI i de Ferran el Catòlic. La revolta de les Germanies fa que de menut es trasllade a Sara-

gossa, sota la cura de l'oncle matern, arquebisbe d'aquesta ciutat. Als 18 anys va marxar a la cort de l'emperador Carles V, a Tordesillas, com a patge de la infanta Caterina. Ben aviat es va guanyar el favor reial i l'emperadriu va intervenir en el seu casament amb la dama portuguesa Leonor de Castro. Va acompanyar els exèrcits imperials i en els seus braços va morir el seu amic Garcilaso de la Vega. Com a hereu del ducat de Gandia era baró de Llombai, dignitat que l'emperador va elevar a la de marquès en honor seu. L'any 1539 mor l'emperadriu i Francesc acompanya el cadàver a la Capella Reial de Granada, va ser aleshores que se li atribueix la frase "no més servir a senyor que puga morir". Aquell mateix any és nomenat virrei de Catalunya i va realitzar una brillant tasca de govern. Torna a Gandia a prendre possessió del ducat a la mort del seu pare. Poc després, el 1546, mor també la seua dona. Encara que ja feia uns anys que el seu esperit estava agitat per la vocació religiosa, l'any 1547, amb l'aprovació de sant Ignasi, decideix ingressar en la Companyia de Jesús. Tanmateix, abans de rebre les ordes va resoldre tots els afers del ducat, de les nocces dels fills i es va doctorar en teologia a la primera universitat dels jesuïtes, la de Gandia. L'any 1550 deixa definitivament el ducat camí de Roma a l'encontre amb el fundador. No va poder evitar l'enrenou de tot Itàlia i la rebuda calorosa dels parents de Ferrara i els Mèdici de Florència. Abdi-ca en el seu fill Carles amb el beneplàcit de l'emperador. El 1551 va ser ordenat sacerdot a Roma i va dir la primera missa a Loiola. En diverses ocasions va refusar el capel cardenalici. Sant Ignasi el va nomenar comissari de la Companyia a Espanya. El 1565, després de la mort del pare Laínez, segon general, va ser elegit tercer general de la Companyia. Va consolidar i estendre l'orde per tot el món. L'últim viatge

a Espanya, l'any 1571, va ser amb motiu de la formació de la Lliga Santa que va vèncer els turcs a Lepant. Va morir a Roma el 1572 i va ser canonitzat el 1671 per Climent X.

Bretanya, Anna de. Vegeu "Lluís XII".

Budapest. Capital d'Hongria. Ciutat important en l'edat mitjana on es va reunir la dieta contra els turcs convocada pel rei Ladislau i el legat de Calixt III. A instàncies d'aquest, el papa Borja va expedir la butlla que elevava la parròquia de Buda al rang de catedral el 23 de juliol de 1456. Aquest document ha estat considerat la partida de naixement de la capital hongaresa.

Burkhard, Johannes. Clergue alemany que va tenir el càrrec de mestre de cerimònies del Vaticà en els temps d'Alexandre VI i altres papes anteriors. Va escriure el *Diarium* que ha estat una de les principals fonts de la llegenda negra dels Borja.

Byron, Lord. Famós poeta anglès de començament del segle XIX. En una visita al museu Ambrosià de Milà es va sentir atret de tal manera per un floc del cabell de Lucrècia que no va poder resistir furtrar un d'aquells daurats cabells, que avui es pot veure en un museu britànic. Aquest rull daurat va ser enviat per Lucrècia a Pietro Bembo i es conserva a l'esmentat museu milanès amb nou lletres que la duquessa va adreçar al poeta.

Calixt III. Alfons de Borja. Va nàixer el 31 de desembre de 1378 i va morir a

Roma el 6 d'agost de 1458. Els seus pares vivien a la Torreta de Canals, on va arribar al món. Va ser batejat a l'església de santa Maria de Xàtiva. Va aprendre les primeres lletres amb el retor del poblet i, encara nen, es va trobar amb sant Vicent Ferrer qui es va transformar en protector seu. Va estudiar a Xàtiva i després a València, des d'on va passar a la prestigiosa Universitat de Lleida. S'hi va doctorar en dret civil i canònic als 30 anys. Durant aquell temps sant Vicent el va anar introduint en la cort. Benet XIII també li va concedir diversos beneficis i càrrecs. Després de pujar al tron Alfons *el Magnànim* es nomenat conseller reial i vice-canceller. L'any 1420 acompanya el rei en la seua primera aventura mediterrània. Va intervenir activament en els intents d'acabar amb els cismàtics de Península on encara resistia Benet XIII, el seu antic protector. Mort aquest, el 1423, el va succeir Climent VIII que l'any 1429, per la decisiva actuació d'Alfons, va abdicar, fet que dóna fi al Cisma d'Occident. Això va fer que el legat papal nomenara Alfons bisbe de València. No va cessar la col·laboració amb el rei, per a qui va continuar fent tasques diplomàtiques a Nàpols i Castella. El 1436 marxa cap a Itàlia definitivament i, pel tractat de Terracina del 1444, es pacifiquen les relacions entre el papa i Alfons d'Aragó. Aquest nou èxit diplomàtic li va suposar l'obtenció del capel cardenalici. Quan va abandonar la cort napolitana es va traslladar a Roma, on va fer una vida retirada al servei de la Santa Seu. Va freqüentar l'amistat d'alguns cardenals i humanistes, com ara Enea Silvio Piccolomini. Sant Vicent Ferrer li havia profetitzat que arribaria a papa i, en efecte, el 8 d'abril de 1455 va ser triat summe pontífex. Des del primer moment va centrar les forces en l'organització d'una croada contra els turcs

amb la intenció d'alliberar Constantinoble. La desídia dels prínceps cristians l'omplia d'indignació. Així i tot, va obtenir els èxits de les batalles de Belgrad i Mitilene. No va desatendre Roma i els que el van creure feble es van equivocar. Va començar la reconstrucció de molts temples, va augmentar la biblioteca vaticana, etc. Va depositar la confiança en els seus parents i va fer cardenals els nebots. L'ambigua política del rei Alfons el va enfrontar al papa, antic servidor seu. Sobretot, Calixt III s'oposava al fet que el fill bastard del rei, Ferran, heretara el tron de Nàpols. En els tres anys que va durar el pontificat va desenvolupar una activitat intensíssima i va omplir més de seixanta-sis volums de documents. L'agonia de la mort, afectat de forts dolors de gota, va desencadenar l'odi dels romans contra els *catalani*. Només el seu nebot Roderic va tenir la fermesa de quedar-se al seu costat.

Canals. Ciutat de la Costera, prop de Xàtiva, on va nàixer Calixt III. El seu pare, Domènec de Borja, més modest que els seus parents de Xàtiva, era el senyor de la Torreta de Canals. Aquest humil origen, del qual en alguna ocasió va fer burla el Magnànim, va permetre que Alfons, primogènit i únic baró, es dedicara a la carrera eclesialística.

Cantarella. Vegeu "arsènic".

Càpua. Ciutat napolitana on va tenir lloc un dels episodis més sagnants de la conquesta de Nàpols per les tropes franceses de Lluís XII amb l'ajuda de Cèsar Borja. La seua importància estratègica rau en el fet que és la porta d'una planura que s'estén fins a Nàpols. Després d'un setge Cèsar va decidir atacar, però l'ambició dels soldats, que duïen molt de temps sense

fer un bon botí, va precipitar els esdeveniments. L'horror d'aquell saqueig es va estendre per tot Europa, milers de cadàvers escampats pels carrers, violacions, incendis... La ciutat va quedar totalment destruïda. Això va ser una arma persuasiva en la guerra i les tropes van arribar fàcilment a Nàpols.

Caracciolo, Dorotea. Esposa d'un capità a les ordres de Venècia. Cèsar la va raptar durant la presa de la ciutat de Faenza, en la segona campanya de la Romanya. Això va provocar la consternació de tot Itàlia i el mateix papa va ordenar alliberar-la sota pena d'excomunió. La reacció de la segrestada encara va ser més sorprenent ja que va decidir seguir al costat del *Valentino*. Aquest episodi va inspirar alguns passatges del famós poema èpic italià *Orlando furioso*.

Carles VIII. Rei de França, enemic del papa Borja. Incitad per Giulano della Rovere i per Savorola va envair Itàlia amb l'amenaça de destituir Alexandre VI el 1494. L'excusa era dirigir-se a Nàpols i alliberar els Llocs Sants.

A Roma va acabar obeint el sant pare. Després d'arribar a Nàpols va veure que les maniobres polítiques del papa i la fugida de Cèsar, el seu únic ostantge, el deixaven en clar desavantatge. Va començar ràpidament la fugida ja que la Lliga Santa posava en perill la seua seguretat a Itàlia. Les tropes franceses van aconseguir escapar-se miraculosament d'una derrota total en la batalla de Fornovo. Va morir d'apoplexia l'any 1498.

Castanyes, Ball de les. Famosa orgia que ha fet carrera entre totes les que conta la llegenda negra. La vespra de Tots Sants del 1501 va tenir lloc al Vaticà una festa en què més de cinquanta cortesanes van ballar nues i van recollir castanyes pel pis a la llum de les espelmes. En acabat es van llançar a excessos poc adequats al lloc en què es trobaven. L'aspecte més escandalós de l'assumpte no era el lloc en què es va fer la festa, sinó la presència i participació del papa, de Lucrecia i de Cèsar.

Castro, Leonor. Dama portuguesa que va contraure matrimoni amb Francesc de

Borja, marquès de Llombai i hereu del ducat de Gandia. Sembla que va ser una dona de caràcter aspre, encara que la relació dels esposos va ser de respecte i tendresa. Va morir jove, el 1546, després d'haver donat vuit fills a Francesc.

Catalani. Nom amb què els romans es referien a aquells que procedien de la corona d'Aragó i, per extensió, a tots els oriunds de la península Ibèrica. Amb l'adveniment de Calixt III, hi va haver una arribada en massa de compatriotes a Roma, que van desplaçar els italians, els francesos i els alemanys de càrrecs tradicionalment en el seu poder. Això estava justificat per la necessitat del pontífex d'envoltar-se de parents i de gent de confiança enfront d'uns nobles romans disposats a dificultar com més millor l'autoritat del papa.

Centelles, Querubí de. Germà del comte d'Oliva i senyor de la Vall d'Aiora. De noble família valenciana d'origen francès, va ser promès de Lucrecia, però el matrimoni no es va arribar a celebrar.

Chinchilla. Ciutat de la província d'Albacete antigament inclosa en el marquesat de Villena a la Corona d'Aragó. Famosa pel seu castell, en què va estar pres Cèsar Borja. L'alcaid, Gabriel de Guzmán, el tractava amb la deferència del seu rang i solien passejar pels merlets discutint d'estratègia militar. En certa ocasió, el presoner va intentar llançar-lo al buit. Però aquest se'n va escapar i Cèsar va respondre descaradament que havia intentat provar la seua força. Guzmán, des d'aquell moment, va demanar al rei Catòlic que el lliurara d'un presoner tan perillós.

Cisma d'Occident. Divisió de l'Església que es va iniciar el 1378 amb l'elecció de dos papes, a Roma i a Avinyó. Els intents de solució van fracassar i hi va haver un moment en què van arribar a coincidir tres papes.

Després del Concili de Constança, l'any 1417, va resultar elegit Martí V, qui es va establir a Roma. Només Benet XII des de Peníscola es negava a abdicar; després de la seua mort el va succeir Climent VIII, qui va renunciar definitivament, el 1429, a favor de Martí V.

Climent VIII. Papa cismàtic que va succeir Benet XIII a Peníscola. Gil Sanxis Munyós, que així s'anomenava, era clergue de la catedral de València. Després de la mort del papa Luna va convèncer els pocs cardenals addictes que ell era el successor que volia el rei d'Aragó. La penúria dels qui encara seguien aferrats a aquesta causa perduda a Peníscola el va dur a acceptar ràpidament les avantatjoses condicions que li va oferir Alfons de Borja per acabar amb el cisma. Després d'això el van nomenar bisbe de Mallorca i va morir alguns anys després quan era bisbe de Girona.

Colonna. Família romana poderosa i influent, Tradicionalment contrària als Orsini, partidària de Nàpols i els espanyols, i, al principi, favorable als Borja. Va donar alguns cardenals i papes a l'Església.

Companyia de Jesús. Orde religiós fundat el 1535 per Ignasi de Loiola a París.

Va ser confirmat pel papa Pau III l'any 1540 i el mateix Ignasi va ser el seu primer general. El 1565 Francesc de Borja va ser triat tercer general. Va consolidar i estendre l'orde per tot el

món i va fer de la vocació missionera un dels seus distintius. Va començar les obres de l'església del *Gesú* i va construir el col·legi romà, actual Universitat Gregoriana.

Concili de Basilea. Cap al 1438 es reuneix un concili a aquesta ciutat per tractar el tema de l'autoritat papal, qüestió pendent des de Constança. Les relacions dels conciliaris amb el papa Eugeni IV van anar agreujant-se fins arribar al trencament amb l'elecció de Fel·lix V. L'interès polític d'aquest nou cisma estava clar per als monarques que li donaven suport, fonamentalment l'emperador Frederic i el Magnànim. Això els permetia pressionar el papa a favor dels seus interessos. La firma del Concordat de Viena i del tractat de Terracina va deixar a soles els pares conciliaris i amb la mort de Fel·lix V es va acabar l'aventura.

Concili de Constança. Vegeu "Cisma d'Occident".

Francisco Javier Puertas